

І.М. ДАНИЛИК¹, О.О. ОРЛОВ²

¹ Інститут екології Карпат НАН України
вул. Козельницька, 4, Львів, 79026, Україна

² Український НДІ лісового господарства і агролісомеліорації
ім. Г.М. Висоцького. Поліський філіал
просп. Миру, 38, Житомир, 10004, Україна

НОВІ ЗНАХІДКИ *ELEOCHARIS* *MAMILLATA* (CYPERACEAE) НА ПРАВОБЕРЕЖНОМУ ПОЛІССІ УКРАЇНИ

Ключові слова: флористична знахідка, *Eleocharis*,
Cyperaceae, Полісся, Україна.

Дослідження високополіморфних таксономічних груп зі значним ступенем біологічної різноманітності є актуальним з огляду на виявлення нових або підтвердження наявності «забутих» видів флори. Саме до таких груп у флорі України належить типова секція роду *Eleocharis* R. Br. (*Cyperaceae* Juss.), для якої різні автори наводять від 5 до 14 видів [1, 2, 4–6, 8–11]. В систематичному аспекті це можна пояснити різним розумінням обсягу видів залежно від прийнятого моно- чи політипичного стандартів, ступенем вивчення їхньої хорології тощо.

Серед видів секції *Eleocharis* достатньо суперечливими даними щодо ареалу поширення, а відтак, наявності або відсутності у складі флори України, характеризується *Eleocharis mamillata* Lindb. fil. У фундаментальному виданні «Флора УРСР» [8] він наведений для Житомирської, Чернігівської та Харківської областей з незначною кількістю місцезнаходжень. Зокрема, для Житомирської обл. Центрального Полісся у цьому виданні зацитовані гербарні збори Д.В. Воробйова: «Олевський р-н, околиці с. Білороровичі, Дивлінська лісова дача, оз. Дике, заплавина» [8, с. 427]. У «Визначнику рослин України» [1] цей вид наведений для Полісся та Лісостепу без вказівок на конкретні місцезнаходження. Проте подальшими монографічними дослідженнями роду *Eleocharis*, проведеними Т.В. Єгоровою [4–6], не вдалося підтвердити наявності *E. mamillata* в Україні. Зокрема, у «Флоре европейской части СССР» [4, с. 112] вона зазначає: «Изучение гербарных материалов из Гербариев Ботанического института АН СССР (Ленинград) и Института ботаники АН УССР (Киев) показало, что *Eleocharis mamillata* subsp. *mamillata* на территории Украины не произрастает. Гербарные экземпляры, определенные как *E. mamillata*, принадлежат *E. palustris*». Результати досліджень Т.В. Єгорової, а також відсутність гербарних зразків *E. mamillata* в інших гербаріях (*CHER, KRAM, LW, LWS, UU* тощо) були підставою для того, щоб цей вид не потрапив на сторінки останніх за часом флористичних зведень України [2, 9].

З урахуванням досить широкого загального ареалу та екології *E. mamillata* ймовірність підтвердження його наявності на території України все ж залишалась. Загальний ареал виду досить широкий — євразійський бореальний. За даними літературних джерел [7], найближча до нашої країни південна межа європейської частини його ареалу проходить неподалік північних кордонів України — на півдні Білорусі.

Під час проведення детальних флористичних досліджень на території Житомирської обл. ми зібрали зразки, які достовірно відповідають ознакам *E. mamillata*. З урахуванням близькості цього виду до *E. palustris* (L.) Roem. et Schult., з яким його часто плутають, вважаємо за необхідне навести їхні головні морфологічні відмінності. Найхарактернішими для ідентифікації *E. mamillata* є такі морфологічні ознаки:

— між стилоподієм і плодом немає перетяжки: стилоподій усією своєю основою прилягає до верхівки плода; щетинок оцвітини (4)5—8 (у зібраних нами рослин — 5), довших за плід, їхні зубці перевищують діаметр осі щетинки;

— плід широко-оберненойцеподібний або майже кулястий; стилоподій сосочкоподібний, його довжина (0,3—0,5 мм) менша за ширину — (0,4)0,5—0,7(0,9) мм (рис. 1);

— покривні квіткові луски темно-бурі або коричневі з вузьким плівчастим краєм; колоски густі, яйцевидно-циліндричні, відокремлені від стебла виразним перехватом; стебла з широкими заокругленими ребрами.

За останні роки його було виявлено у шести місцезнаходженнях — усі в Житомирській обл. (рис. 2, 1—6), у більшості з них проведені геоботанічні описи, результати яких наводимо нижче.

1. Олевський р-н, с. Нові Білокорівичі, пожежна водойма біля контори Білокорівського держлісгоспу, площа 2 ари (27.07.2001 leg. О. Орлов).

Eleocharis mamillata виявлений тут у трьох відмінних за флористичним складом ценозах, які із суходолу поступово переходять у болото та прибережно-водні зарості. З невеликою участю (1—3 %) вид трапляється в угрупованні *Scirpus sylvaticus* + *Agrostis stolonifera*. Загальне проективне покриття травостою у цій асоціації становить 85—90 %. Його основу утворює *Scirpus sylvaticus* L. (70 %). Значно меншою є участь *Agrostis stolonifera* L. (10—15 %), *Lythrum salicaria* L. (3—5 %), *Galium palustre* L. (3—5 %), *Mentha arvensis* L. (1—3 %), *Veronica scutellata* L. (1 %), *Carex nigra* (L.) Reichard (1 %), *C. rostrata* Stokes (1 %), *Ranunculus flammula* L. (1 %), *Peucedanum palustre* (L.) Moench (1 %), *Alisma plantago-aquatica* L. (+), *Lysimachia vulgaris* L. (+), *Mentha aquatica* L. (+).

Рис. 1. Плід *Eleocharis mamillata* Lindb. fil.

Fig. 1. Fruit of *Eleocharis mamillata* Lindb. fil.

Рис. 2. Поширення *Eleocharis mamillata* Lindb. fil. на Житомирщині
 Fig. 2. Distribution of *Eleocharis mamillata* Lindb. fil. on Zytomyr region

Із збільшенням обводнення згаданий ценоз поступово переходить у прибережно-водний *Typha latifolia* + *Eleocharis mamillata* + *Hydrocharis morsus-ranae* + *Elodea canadensis*. Проективне покриття травостою досягає 85–90 %. Перший ярус висотою до 90 см формує *Typha latifolia* L. (5–7 %). У другому ярусі домінує *Eleocharis mamillata* (55–60 %). Незначну участь у створенні ярусу беруть *Polygonum amphibium* L. (1–3 %) і *Alisma plantago-aquatica* (+). Ярус надводних вільноплаваючих видів утворюють *Hydrocharis morsus-ranae* L. (20–25 %) і *Spyrodella polyrhiza* (L.) Schleid. (3–5 %), занурених прикріплених видів — *Elodea canadensis* Michx. (50–60 %). Глибина води варіює від 20 до 40 см, дно глинисто-мулисте. На більшій глибині (40–50 см) цей ценоз місцями переходить в угруповання *Glyceria fluitans* + *Eleocharis mamillata* + *Hydrocharis morsus-ranae* + *Elodea canadensis*. Загальне проективне покриття досягає 80 %. Перший ярус формує *Glyceria fluitans* (L.) R. Br. (17–20 %),

другий — *Eleocharis mamillata* (55—60 %), третій — *Hydrocharis morsus-ranae* (40 %) і *Eloдея canadensis* (60 %).

2. Новоград-Волинський р-н, між с. Лучиця та смт Городниця, на правому березі р. Случ, у меліоративній каналі завдовжки 10 м, при дорозі (17.07.2001 leg. О. Орлов).

Як і в Білокоровичах, це місцезнаходження — типовий вторинний екотоп антропогенного походження. Тут формується болотний ценоз *Eleocharis mamillata* + *Agrostis stolonifera*. Проективне покриття травостою сягає 75—80 %. Основу ценозу утворює *Eleocharis mamillata* (45—50 %). Значно меншу участь у ньому беруть *Agrostis stolonifera* (18—20 %), *Juncus effusus* L. (1 %), *Carex hirta* L. (1 %), *Alisma plantago-aquatica* (1 %), *Butomus umbellatus* L. (1 %).

Поряд, на більш обводненій ділянці, глибина води сягала 10 см, дно глинисто-мулисте. Тут формується угруповання *Scirpus sylvaticus* + *Eleocharis mamillata*. Загальне проективне покриття становить 80 %. Перший розріджений під'ярус травостою утворює *Scirpus sylvaticus* (10—15 %), другий, основний, — *Eleocharis mamillata* (55—60 %). Як домішка трапляються *Typha latifolia* (1—3 %), *Alisma plantago-aquatica* (1 %), *Juncus effusus* (1—3 %). Дуже розріджений ярус з вільноплаваючих на поверхні води видів утворений *Spyrodella polyrhiza* (5—7 %), а в товщі води — *Lemna trisulca* L. (3—5 %). В окремих місцях формуються практично монодомінантні зарості *E. mamillata* з проективним покриттям до 90 %.

3. Овруцький р-н, с. Красилівка, заплава р. Мощаниця, у сфагновій вимочці, по дну та берегах (17.07.2002 leg. О. Орлов).

Загальне проективне покриття травостою — до 50 %. Значний розвиток *Eleocharis mamillata* обумовлений надзвичайно посушливим літом 2002 та 2001 рр. Звичайно, особини цього виду утворюють широку смугу при березі сфагнової вимочки, де глибина води досягала 30 см. Вимочка знаходиться у залісненій заболоченій заплаві р. Мощаниця — притоки р. Норинь. У 2002 р. на пересохлому дні вимочки утворилися мозаїчні угруповання, у тім числі з переважанням *E. mamillata* (20—30 %). Значне проективне покриття також мали *Carex nigra* (3—5 %), *C. rostrata* (3—5 %), *Agrostis stolonifera* (5—10 %), *Glyceria fluitans* (1—3 %), *Naumburgia thyrsoflora* (L.) Reichenb. (1 %), *Peucedanum palustre* (1 %), *Epilobium palustre* L. (1 %), *Potentilla erecta* (L.) Rausch (1 %), *Juncus bulbosus* L. (1 %); останній вид подекуди домінував.

За звичайного обводнення у цій вимочці близько 40 % площі займала мохова сплавина *Sphagnum cuspidatum*, яка в 2002 р. осіла на дно, таким чином утворився фрагмент угруповання *Eleocharis mamillata* + *Sphagnum cuspidatum*.

4. Лугинський р-н, смт Лугини, острівець на р. Жерев (03.07.2002 leg. О. Орлов). *E. mamillata* зростає у неформованих піонерних угрупованнях по периметру молодого намивного алювіального острівця довжиною 30 м, завширшки 8—12 м у центральній частині русла р. Жерев. Рослинний покрив у смугі завширшки 1,5—2,0 м по периметру острівця мозаїчний та представлений окремими куртинами гідрофільних видів із загальним проективним

покриттям 5—15 %. Домінування у смузі не виражене: *Eleocharis mamillata* (1—3 %), *Agrostis stolonifera* (1—3 %), *Glyceria fluitans* (1 %), *Peucedanum palustre* (1 %), *Alisma plantago-aquatica* (1 %), *Butomus umbellatus* (1 %), *Polygonum hydropiper* L. (1—3 %), *Bidens tripartita* L. (1 %), *Epilobium palustre* L. (+), *Gnaphalium uliginosum* L. (+), *Ranunculus flammula* L. (+), *Mentha aquatica* (+).

5. Овруцький р-н, с. Боротине, 6 км на північ, у вимочках на краю кунинного евтрофного болота, численний (20.10.2002 leg. О. Орлов).

6. Баранівський р-н, евтрофне болото між с. Биківка та хутором Ожгів (09.08.2003 leg. Д. Якушенко). *Eleocharis mamillata* трапляється у складі двох ценозів. Перший — пересохла вимочка в мулистому зниженні. У травостой з загальним проективним покриттям 75—80 % співдомінують *Carex rostrata* Stokes (25—30 %) та *Agrostis stolonifera* (15—20 %), меншу участь беруть *Eriophorum latifolium* Норре (10 %), *Ranunculus flammula* (10 %) та *Eleocharis mamillata* (5—7 %). Другий екотоп знаходився поруч, в обсохлій неглибокій канаві з мулисто-торф'янистим дном. Загальне проективне покриття травостою досягало 40 %. Співдомінували в ньому *Eleocharis mamillata* (20—25 %) та *Alisma plantago-aquatica* (15 %), меншою була участь *Agrostis stolonifera* (1 %) та *Galium* sp.

Отже, у наведених вище локалітетах *E. mamillata* трапляється у трьох типах екотопів: обводнених (або обсохлих) зниженнях на мезотрофних та евтрофних болотах; алювіальних смугах по берегах водойм, де формуються піонерні угруповання; обводнених зниженнях уздовж доріг та у меліоративних канавах. Перший екотоп — природний, другий може бути природним або антропогенним, третій — антропогенний.

Значний інтерес має порівняння екології *E. mamillata* в Україні та інших регіонах. Так, для Білорусі екотопами виду є береги річок та озер, болота, сирі луки [8]. В. Ротмаллер [10] для Німеччини наводить його для флористичних союзів *Caricion lasiocarpae*, *Nano—Cyperion* та *Bidention tripartitae*. Дані союзи досить близькі до ценозів, описаних нами для цього виду в Українському Поліссі.

Також слід зазначити, що локалітети 1—4 та 6 розташовані в Центрально-поліському окрузі Поліської підпровінції, а локалітет 5 — у Полісько-Придніпровському окрузі, який переважно знаходиться на території Білорусі [3]. Отже, ми виявили місцезнаходження виду від крайньої північної межі Українського Полісся (локалітет 5) до його південної межі з Правобережним Лісостепом (локалітет 6).

З урахуванням особливостей поширення та екології *E. mamillata* перспективними для його пошуків можна вважати також інші райони Українського Полісся. Розташування знайдених нами популяцій виду безпосередньо у заплавах середньої течії річок Жерева, Мошаниці, Случі дає змогу сподіватися на можливість знахідок цього виду вище та нижче за їх течією.

Автори висловлюють щире подяку д-ру біол. наук Т.В. Єгоровій (Ботанічний інститут ім. В.Л. Комарова РАН, Санкт-Петербург) за підтвержден-

ня правильності визначення *E. mamillata*, а також аспіранту Д. М. Якушенку (Інститут ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України, Київ) за наданий гербарій виду та геоботанічні описи.

Гербарні зразки передано до гербарію Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України (КВ), Ботанічного інституту ім. В. Л. Комарова РАН (LE).

1. Барбарич А. І. 13. Ситняг — *Eleocharis* R. Br. // Визначник рослин України. — К.: Урожай, 1965. — С. 119—121.
2. Барбарич А. І. Род 13. Болотниця (ситняг) — *Eleocharis* R. Br. // Определитель высших растений Украины. — Киев: Наук. думка, 1987. — С. 419—421.
3. Брэдїс С. М., Андриєнко Т. Л. Полїська підпровінція // Геоботанічне районування Української РСР / Під ред. А. І. Барбарича. — К.: Наук. думка, 1977. — С. 73—136.
4. Егорова Т. В. Род 7. Болотниця, ситняг — *Eleocharis* R. Br. // Флора европейской части СССР. — Л.: Наука, 1976. — Т. 2. — С. 107—118.
5. Егорова Т. В. Система и конспект рода *Eleocharis* R. Br. (*Cyperaceae*) флоры СССР // Нов. системат. высш. раст. — 1981. — Т. 18. — С. 95—124.
6. Егорова Т. В. Таксономический обзор рода *Eleocharis* R. Br. (*Cyperaceae*) флоры России // Нов. системат. высш. раст. — 2001. — Т. 33. — С. 56—85.
7. Зубкевич Г. И., Скуратович А. Н. 9. *Eleocharis* R. Br. — Болотниця, Ситняг // Определит. высш. раст. Беларусь / Под ред. В. И. Парфенова. — Минск: Изд-во Дизайн ПРО, 1999. — С. 365—367.
8. Кречетович В. І., Зоз І. Г. Рід 124. *Heleocharis* R. Br. — Ситняг // Флора УРСР. — К.: Вид-во АН УРСР, 1940. — Т. 2. — С. 418—437.
9. Mosyakin S. L., Fedoronchuk M. M. Vascular Plants of Ukraine: a Nomenclatural Checklist / Ed. by S. L. Mosyakin. — Kiev: National Academy of Sciences of Ukraine, M. G. Kholodny Institute of Botany, 1999. — I—XXIII, 1—346 p.
10. Rothmaler W. Exkursionsflora von Deutschland. — Band 4. — Gefäßpflanzen: Kritischer Band. — Heidelberg, Berlin: Spektrum Akademischer Verlag, 2002. — 948 p.
11. Walters S. M. 4. *Eleocharis* R. Br. // Flora Europaea. — Cambridge: Univ. Press, 1980. — V. 5. — P. 281—284.

Рекомендує до друку
С. Л. Мосякін

Надійшла 30.12.2003

І. Н. Данылык¹, А. А. Орлов²

¹Інститут екології Карпат НАН України, г. Львів

²Український НІИ лісного господарства і агролімеліорації ім. Г. Н. Высоцького. Полеський філіал, г. Житомир

НОВЫЕ МЕСТОАХОЖДЕНИЯ *ELEOCHARIS MAMILLATA* (*CYPERACEAE*) НА ПРАВОБЕРЕЖНОМ ПОЛЕСЬЕ УКРАИНЫ

В результате флористических исследований на Правобережном Полесье (Житомирская обл.) найден забытый для флоры Украины вид из семейства *Cyperaceae* Juss. — *Eleocharis mamillata* Lindb. Приведены новые данные о его распространении, а также эколого-фитоценологических особенностях его местонахождений, расположенных в пределах южной границы ареала. Проанализированы главные отличительные морфологические признаки *E. mamillata* от габитуально близкого вида — *E. palustris* (L.) Roem. et Schult. Высказаны предположения о возможных находках *E. mamillata* в других районах северной части Полесья Украины.

I.N. Danylyk¹, O.O. Orlov²

¹Institute of Ecology of the Carpathians, National Academy of Sciences, of Ukraine, Lviv

²Polis'kiy Branch of Ukrainian Institute of Forestry and Agro-Forest Amelioration, Zytomir

NEW LOCALITIES *ELEOCHARIS MAMILLATA* (CYPERACEAE) IN RIGHT-BANK POLISSYA OF UKRAINE

As a result of floristic research in Right-bank Polissya (Zytomir region) forgotten species for Ukrainian flora from the family of *Cyperaceae* Juss. — *Eleocharis mamillata* Lindb. fil. — was found. The new data about its distribution and also about ecological peculiarities of its localities on the southern area border have been elucidated. The main distinctive morphological signs of *E. mamillata* from the close-related species *E. palustris* (L.) Roem. et Schult. — have been analyzed. Assumptions about possible findings of *E. mamillata* in another region of Polissya of Ukraine were declared.